

Mystik och empati när tron är ett jobb

TEXT: PETRA CARLSSON, LEKTOR VID TEOLOGISKA HÖGSKOLAN I STOCKHOLM

De tre 1900-talsmystikerna Emilia Fogelklou, Martin Buber och Emmanuel Levinas menar alla att nära möten med andra människor leder till Gud. Men hur är det med den anställdes möte med församlingsbon? Kan det vara nära och innerligt samtidigt som det är ansvarstagande och professionellt? Eller har Emilia Fogelklou rätt när hon skriver att andligt ledarskap inte passar de djupast religiösa?

Prästvigning är inget för de djupt religiösa

Emilia Fogelklou (1878–1972) var den första kvinna som blev teologie kandidat i Sverige. Hon skrev flitigt om tro och andlighet och brukade dessutom predika i olika sammanhang, så varför ville hon inte bli präst? I ett brev 17 nov 1916 till vännen Lydia Wahlström förklarade hon: Det är »icke av anspråkslöshet jag underlåtit eftertrakta prästämbete utan tvärtom av samma skäl, som gör att en fredsvän icke kan vilja aspirera inom militäryrket.« De djupast religiösa kan aldrig vilja bli präster, menade hon, eftersom ämbetet hindrar ett andligt möte med tillvaron.

För Fogelklou innebar ett andligt liv total närhet och öppenhet i mötet med verkligheten. Att vara präst framstod som motsatsen, det var att ikläda sig en roll och att på så sätt skapa distans till andra, till själva tillvaron, till människorna och träden. Själville hon i stället öppna blicken och skåda verkligheten såsom den faktiskt framträder – inte såsom vi förväntar oss att den

---

»För Fogelklou innebar ett andligt liv total närhet och öppenhet i mötet med verkligheten. Att vara präst framstod som motsatsen, det var att ikläda sig en roll och att på så sätt skapa distans till andra, till själva tillvaron, till människorna och träden.«

ska framträda utifrån gamla givna roller, mönster och ideal utan sträva mot att se även det vi inte tror att vi ser, det vi inte förväntar oss att se. Det som är välbekant och till synes »stelnat«, vare sig det är kristna dogmer, ting eller andra människor, rymmer det nya och det som ständigt förändras, menade hon. Vi behöver bara ställa om blicken för att se det. Att vara präst, tänkte hon, omöjliggör den sortens blick, eftersom prästrollen är just en roll som liksom läggs utanpå mitt jag och som därför hindrar mig från sanna, förvandlande möten. Har hon rätt? Är det omöjligt att förena ett djupt andligt liv med kyrklig tjänst?

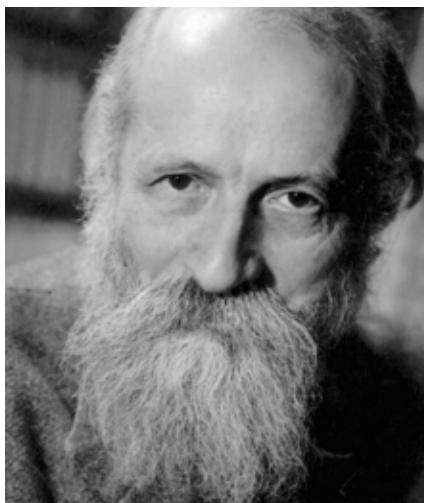
Att säga Du till världen

Den judiske mystikern Martin Buber (1878–1965) presenterar liknande tankar i boken *Jag och Du* från 1923. Buber beskriver två olika sätt att förhålla sig till världen. Det första kallar Buber ett *Jag-Det*-förhållande till tillvaron, och det påminner om det distanserade förhållningsätt som Fogelklou menar att prästrollen kräver. Här handlar det om att betrakta världen, att analysera, kategorisera och förstå. När vi relaterar till församlingen där vi arbetar på ett *Jag-Det*-sätt är vi analytiska, och det måste vi vara som ledare i en verksamhet. Vi behöver kunna ställa oss lite vid sidan av och erbjuda ett vidare perspektiv när konflikter uppstår eller när verksamheten kört fast i gamla hjulspår. *Jag-Det*-perspektivet är alltså viktigt, och i de flesta organisationer begränsas ledarens roll till just det.

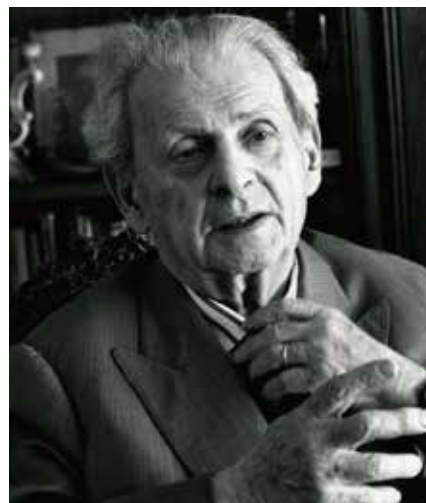
Men för Buber leder inte *Jag-Det*-perspektivet till Gud. Precis som Fogelklou menar han att det också finns ett annat sätt att betrakta världen, och att det är det andra sättet som leder till andlig fördjupning: *Jag-Du* kallar han det. I ett *Jag-Du*-möte står vi inte längre på avstånd och analyserar utan går i stället in i relation. Det *Du* vi här möter kan inte beskrivas utan bara erfaras. Det vi möter här är inte en punkt i tiden och rummet, skriver Buber. *Du*:et möter oss i stället som vore det hela universum, som funnes hela tillvaron i och endast i och genom detta *Du*. Här och nu. Det låter kanske ogripbart men är egentligen inte så konstigt. Vi rör oss ständigt mellan båda dessa sätt att vara i relation till andra, till djur, till ting och till naturen. Å ena

Emilia Fogelklou.

Martin Buber.

Emmanuel Levinas.

sidan analyserande (*Jag-Det*), å andra sidan bara närvarande på ett oreflekterat plan (*Jag-Du*).

När vi förhåller oss till församlingen på ett *Jag-Du*-sätt är vi närvarande i vår kroppslighet och andliga omedelbarhet och är därför också mer öppna för påverkan. Kanske är det när kaffesuguet tar över, ett formellt möte avslutas trots att allt inte hanns med, när vi lämnar det professionella en stund och bara är där, med kaffekoppen och varandra. Eller när föremålen i kyrkorummet inte hanteras som pedagogiska verktyg eller symboliska ting utan mer som ett Du – den där träskulpturen som alltid stått i kyrkan, som så många gudstjänstminnen är förknippade med. Kanske har du aldrig på allvar tittat på den förut. Du tar den i handen, känner dess tyngd och det mjuka träet mot handflatan, du ser den som för första gången, vem har snidat den, vem köpte den? Men så vaknar du till – vad håller du på med? Du skulle ju ställa i ordning och förbereda inför gudstjänsten, och här står du med en gammal träfigur i handen och bara drömmar. Nej, åter till yrkesrollen. Åter till *Jag-Det*-perspektivet. Eller?

Ett liv levt enbart på *Jag-Det*-nivån blir ett liv i tomhet, menar Buber. Det blir ett liv i ensamhet och i existentiell brist, och det bidrar till ensamhet och tomhet i vårt samhälle. Att vara professionell som kyrkomedarbetare kan därför utifrån Bubers resonemang handla om att ibland vara snarast oproffsig. Det andliga ledarskapet är inte som andra ledarskap. I många verksamheter kan *Jag-Du*-relationer verka på alla nivåer utom just på ledarnivå

– ledaren får ha vänner och relationer utanför jobbet, på jobbet är hen ledare och ska befinna sig på *Jag-Det*-nivån. Men det gäller inte på något enkelt vis för kyrkomedarbetaren, för *Jag-Du* möten handlar ytterst sett om mötet med Gud.

»När vi förhåller oss till församlingen på ett *Jag-Du*-sätt är vi närvarande i vår kroppslighet och andliga omedelbarhet och är därför också mer öppna för påverkan.«

När vi insett att *Jag-Du*-mötets Du är Gud, kommer vi att känna igen Gud i världen, menar Buber. Tillvaron blir sakramental, en närvaro av Du, av Gud, i varje människa vi möter och i varje ting, i varje djur och växt. Om vi däremot tror att vi som kyrkomedarbetare är proffsiga när vi enbart rör oss på *Jag-Det*-nivån riskerar vi att tömma både oss själva och församlingen på andligt ledarskap. Kalendern för en kyrkomedarbetare bör alltså rymma *Jag-Du*-tid: tid att se ut genom fönstret, att känna vinden och se träden, tid att peta i gruset framför kyrkporten, tid att ta en solskenspromenad med en församlingsmedlem trots att predikan är halvskriven. *Det* är att vara proffsig som andlig

ledare. Kalendern ska inte enbart fyllas av *Jag-Du*-tid, förstås. Men, som Buber säger, en andlig människa ska oftare säga *Du till världen* än *Det om världen*.

Ansvariga möten

Samtidigt vet vi, mycket tack vare många kvinnors mod att berätta, att kyrkomedarbetare har missbrukat förtroenden och medvetet eller omedvetet uppfattat behov av tröst som längtan efter annan närhet. *Jag-Du*-möten med församlingsmedlemmar, kan de inte lätt gå över styr? En annan judisk tänkare, Emmanuel Levinas (1906–1995) understryker vårt moraliska och etiska ansvar i mötet med andra.

Levinas ställer begreppet *oändlighet* mot begreppet *totalitet*. Den som möter en annan människa som *totalitet* tror sig kunna se helheten, tror sig kunna definiera och slutgiltigt förstå den människa hen möter. Men därmed reduceras den andre till något som blir en del av det egna, menar Levinas. Och här går tankar från Fogelklou igen. Kunskapen om den vi möter blir ett sätt att härska över den andre, och tillvaron tillåts inte överraska medvetandet. Världen och människorna upplevs då inte utifrån sina unika egenskaper utan utifrån det förutfattade, och då, menar Levinas, ges fritt spelrum för viljan till makt. Om jag redan tror mig veta vad den andre vill, eller kanske till och med vad hen behöver men själv inte har förstått, då kan jag också ta mig rätten att bestämma över henne. Alternativet för Levinas är att i stället möta den andre som *oändlighet*. Det *oändliga* är för Levinas en »annanhet« som inte kan bli tänkt, som inte kan kontrolleras, fullt ut förstås och därför inte heller utplånas. Den andre är en annan frihet som jag inte har makt över eller kan behärska.

Bubers pendlande mellan *Jag-Det* och *Jag-Du* kan alltså kompletteras av Levinas föreställning om *totalitet* kontra *oändlighet*. I *Jag-Det*-perspektivet kan vi se strukturer och helheter, totaliteter,

»Det *oändliga* är för Levinas en »annanhet« som inte kan bli tänkt, som inte kan kontrolleras, fullt ut förstås och därför inte heller utplånas. Den andre är en annan frihet som jag inte har makt över eller kan behärska.«

»Fogelklou har en poäng när hon pekar på riskerna med ett professionellt andligt liv – det finns en risk att livet levs med större distans för den som är satt att leda. Men Buber påminner oss om att det handlar om balans. Det handlar om mod och öppenhet, men också om att ha tid att möta ett Du som en oändlighet, med ödmjukhet och empati.«

och det behöver vi göra. Vi är inte ansvarstagande som anställda om vi inte försöker analysera verksamheten som helhet för att därigenom kunna staka ut möjliga vägar framåt. Men andlighetens fördjupning sker inte där utan i *Jag-Du*-perspektivet, i möten som inte handlar om analys och förståelse utan om just mötet som sådant. *Jag-Du*-möten innebär därmed att vi stiger ut ur ledarrollen såsom vi ofta föreställer oss den – som den ansvarstagande och den som förenar inifrån-perspektivet med ett utifrån-perspektiv. Att kliva ur ledarrollen genom att lämna *Jag-Det*-perspektivet innebär dock inte att öppna för oetiska nära relationer till församlingen. Levinas påminner oss om att *Jag-Du*-mötet handlar om mötet med en oändlighet, med en annan frihet som jag inte har makt över. I mötet med den andre påminns jag om mitt etiska ansvar mot den jag möter, liksom om mitt ansvar mot världens alla Du. Jag påminns om den oändlighet skapelsen rymmer och därmed om mitt ekologiska såväl som mitt sociala ansvar.

Att leva i andlig fördjupning handlar därför sammanfattningsvis om att oftare säga Du till världen än Det om världen. Jag tror att Fogelklou har en poäng när hon pekar på riskerna med ett professionellt andligt liv – det finns en risk att livet levs med större distans för den som är satt att leda. Men Buber påminner oss om att det handlar om balans. Det handlar om mod och öppenhet, men också om att ha tid att möta ett Du som en oändlighet, med ödmjukhet och empati. ♦

Fotnot: En utvecklad version av resonemanget finns i boken *Uppdrag pastor: Teologi och praktik* (Votum Gullers Förlag, 2019)